

31.8.69

Sel kuul sajab tagasi

Eesti Aleksandrikooli mõte saab seadusliku aluse

14. (26.) augustil 1869 andis keiser loa kogu Venemaa piirides Eesti Aleksandrikooli heaks raha koguda. Seitse aastat olid mõtte algatajad asja eest eraviisil võidelnud, nüüdsest peale sai tegevus Eesti Aleksandrikooli kasuks seadusliku aluse ja kogu rahvast haarava tegevusvälja.

Kes oleks selle tähtpäeva puhul võinud asjatundlikumalt sõna võtta kui akadeemik Hans Kruus, Eesti Aleksandrikooli ajaloo uurija? Kahjuks ei saanud H. Kruus tervislikel põhjustel seda soovi täita.

Tema eest laseme kõnelda tema suurel uurimisel — «Eesti Aleksandrikool» (Tartu 1939, 355 lk.). Sellele teosele ja mõningaile muile materjalidele toetudes püüame asja olemusest lühikest ülevaadet anda.

Tänapäevainimesele on Eesti Aleksandrikool juba kauge ja udune mõiste. Ometi, nagu öeldud, oli Eesti Aleksandrikooli mõtte ümber arenenud liikumisel tohtu tähtsus meie rahvuse kujunemisel. H. Kruus nimetab seda liikumist vanimaks, suurimaks ja mõjukaimaks rahvusliku massiürituseks, rahva populaarseimaks ja meelihaaravaimaks omavõtteks eesti uueaegse ühiskonna sünniloos. «Eesti Aleksandrikooli mõttega koos areneb olulisem osa eesti rahvusliku ärkamise üldideoloogias, eriti aga eesti emakeelse kooli ideestik» (lk. 5).

Mida kujutas siis endast nii tähtsaks hinnatud Eesti Aleksandrikooli mõte? Kes olid selle mõtte algatajad ja eestvõitlejad? Kuidas jõuti nii kaugemale, et kõrgemalt poolt rahakorjamise luba anti?

Eesti Aleksandrikooli mõtte algatajaiks peetakse Holstre-Pulle-ritsu külakoolmeisterit Jaan Adamsoni ning Tarvastu köstrit ja kihelkonnakoolmeisterit Hans Wühnerit. Juba 1860. a. on neil tekkinud kavatus «Eesti rahva orjapõlve kautamise mälestuseks aastal 1819 ja nende Suure ärapeastja õnsa Keisri Herra Aleksander I auustuseks üht jäädavast mälestuse märki asutada». Selle mõttega ühines peagi hulk muid Holstre ja Tarvastu koolmeistrit ja ärksamaid talupere-

mehi, nagu H. Henno, M. Varres, A. Rennit jt. Milline see mälestusmärk pidi olema? Kas püstitada ausammas või rajada eestikeelne kõrgem kool? 1862. a sügisest aiaes toimus kitsamas ringis mitmeid nõupidamisi, kus otsus peagi kaldus kooli kasuks. Asja algatajad tutvustasid oma kavatsust «Perno Postimehe» veergudel, pidasid laialdast kirjajavahetust eesti juhtivate haritlastega, konsulteerisid Õpetatud Eesti Seltsi juhatusega küsisid nõu Valga tuntud seminaridirektorilt Zimselt, koostasid palvekirju, plaane ja eelarveid Pärnu-Viljandi kreismaakoolivalitsusele, Liivimaa kubernerile ja Balti kindralkubernerile esitamiseks. Kui Wühner 1864. a. sattus poliitilise kahtluse alla millega kaasnud läbiotsimine ja ajutine areteerimine, jäi kogu asja juhtimine üksnes J. Adamsoni kanda, kuni saadi ametlik rahakorjamise luba ja loodi komitee.

Milline see kool pidi olema? Mitte gümnaasium, mitte põllutöökool ega õpetajateseminar, vaid esialgu kaunis ebamääraselt kujuteldud õppeasutus: «üks ülem kool Eesti poeglastele», «nago keige teiste kolide pea ja kroon», mis pidi paremat haridust andma talurahva lastele, kuid hoolitsema, et nad oma rahvale kaduma ei läheks, vaid koolist lahkudes tuleksid põllumeestena rahva hulka tagasi ja oleksid kui haputaigen tõstmas rahva üldist haridusnivood. Tasemelt pidi ta olema jätk kihelkonnakoolile, neljaklassiline, maksuta õpetuse ja korteriga. Õppekeelteks pidi olema saksa ja eesti keel. Saksa keeles pidi õpetatama neid aineid, milles eestikeelsed õpperaamatud alles puudusid (füüsika, geomeetria, kahes kõrgemas klassis ka maateadus ja ajalugu), ülejäänud aineid eesti keeles (usuõpetus, looduslugu, agronoomia, maajandus, rehendus, alamais klasisides ka maateadus ja ajalugu). Vene keel oli ette nähtud õppeainena. Kooli ülalpidamiseks kavatseti koguda kuni 100 000 rublane kapital, mille protsentidest pidi kaetama kooli korralised kulud, mis arvati tõusvat 4000 rublani aastas.

Nagu nägime, seisid Eesti Alek-

sandrikooli halli juures üksnes kohalikud tegelased. Kohe kerkib küsimus, kuidas suhtusid sellesse maameeste algatusse meie juhtivad haritlased. Nagu kirjajavahetustest selgub, võtsid nemad selle mõtte otsemaid omaks ja mitmed neist aitasid teokssaamisele innukalt kaasa.

J. V. Jannsenile tutvustati asja «Perno Postimehe» kaastöö näol juba 1862. a. suvel. Jannsen ütles kirjavastuses: «mõnnus oleks se asi küll», kuid sellega tema osavõtt piirduski.

1863. a. aprillis leidsid J. Adamson ja H. Wühner Tartus isikliku kontakti J. Hurdaga. Viimane naaras mõttest tuliselt kinni ja jäi siitpeale algatajatele alaliseks nõuandjaks. H. Kruus arvab, et just neil «koosviibimistundidel» pandi ühtlasi üks nurgakividest J. Hurda rahvus- tegelaseks kujunemisele, mis oli

oluliste tagajärgedega kogu järgnevale rahvuslikule liikumisele... Seotud Eesti Aleksandrikooli mõtte arendamisega, kujunes Hurt ka eesti poliitikuks ja ideoloogiks, kes kõigepealt eriti käsil võttis eesti emakeelse kooli ideoloogia arendamist.

Fr. R. Kreutzwald sai EAK mõttega tuttavaks varakult, pooldas seda, kuid suhtus tegelikult teostamisse temale omase skepsisega.

C. R. Jakobson seevastu võttis energiliselt osa EAK ürituse ja luleaitamisest. Ta käis kohapeal Jaan Adamsonile nõu andmas, pidas temaga julgustavat kirjavahetust, koostas asjassepuutuva seletuskirja haridusministeeriumi jaoks, jälgis asja käiku Peterburis, kasutades mõjukaid tutvusi, propageeris EAK-i kui «kõrgemat Eesti kooli».

Esiplaanil grupp Eesti Aleksandrikooli asutajaid. Vasakult: J. Adamson, M. Varres, J. Raudsepp.

J. Köler, kel veelgi rohkem oli lähedasi tutvusi Peterburi kõrgemate ametnike hulgas, etendas EAK-i asjade lõplikul otsustamisel määravat osa. Ka tänapäevase Köler esimesena Aleksandrikooli mõtte suurt rahvuspedagoogilist tähtsust.

Ent kuidas suhtusid sellesse rahvuslikku algatusse balti-saksa valitsevad ringkonnad? Ootuspäraselt oli nende suhtumine kui mitte just lausa vaenulik, siis ometi tõrjuv. Kõige otsekohe sem oli Õpetatud Eesti Seltsi maruakslasest esimees C. Schirren, kelle poole algatajad hea nõu saamiseks pöördusid. Ta olevat soovitanud minna sootuks vastupidist teed, nimelt «et see Eestlaste kõige õigem ja õnnelikum tee olla, kui nad Saksteks saaksivad ümber muudetud», millest küsijad olevat näinud, et «Eesti rahvuse ja keele suretamise vaim selle Seltsi sees ennast avaldas». Sakslaste valduses olev Pärnu-Viljandi kreismaakoolivalitsus, kelle kui lähima administratiiv-asutuse seisukohta kõrgemal seisvad organid enne asja otsustamist kuulda soovisid, tegi omalt poolt tingimuseks, et kooli kuraatoriumi esimeheks olgu mõisnik ja üheks liikmeks kirikuõpetaja, et õpetus toimuks peamiselt saksa keeles, et kooli töötaks evangeeliumi-luteri usu vaimus ja alluks kohalikele maakoolivalitsusele. Need asjaolud tekitasid asutajais umbuskust, aga et nad oma ameteis kohalikele saksa võimudele allusid, siis löid nad kõhklemata ja julgelt leivaisadega vastamisi minna. Hurt, Kreutzwald, Jakobson ja Köler olid kindlalt selle vastu, et kool jääks sõltumatu balti-saksa võimudest, nad pooldasid alluvust Vene haridusministeeriumile ning avaldasid asutajale vastavat survet. Köler käis 1864. a. suvel isiklikult kodumaal, pidas nõu Hurda ja Adamsoniga, mille tulemuseks oli, et varsti saadeti tema kätte kooli eeskava ja palvekiri haridusministrile esitamiseks.

Lõplikul kujul esitasid viiandimaalased oma plaani 1865. a. novembris kindralkuberner Suvalovile «viie saja palu- tate nimel». Asjaajamine kõrge- tes instantsides võttis aga veel tervelt kolm ja pool aastat aega, kuni saadi luba raha korjamiseks EAK-le kui haridusministeeriumile alluvale õppeasutusele, kusjuures kooli organisatsioon ja õppekava jäid lahtiseks.